

НОВА ДИМЕНЗИЈА УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ¹

Миле Ракић²

Институт за политичке студије у Београду

Угрожавање одбране, а самим тим и безбедности земаља, све више је могуће деловањем из космоса. Процес претварања космоса у бојно поље већ одавно је у пуном замаху. Чињеница је да ће онај ко буде контролисао космос одлучивати о безбедности на Земљи. Овај утицај може се остваривати на више начина, уз примену различитих метода и средстава. Угрожавање безбедности може се испољавати и према малим и неразвијеним земљама, те оне морају бити заинтересоване и директно утицати да освајање космоса буде усмерено ка продукцији општег добра за све. У том смислу и науке које се баве изучавањем безбедности своје изучавање морају више усмерити ка изучавању могућности угрожавања и заштите од ове врсте угрожавања. Од круцијалног значаја је развијати и организовати квалитет и квантитет безбедносног капацитета на свим нивоима. То значи да и Србија мора своје капацитете националне безбедности, ма како то данас футуристички звучало, конципирати и организовати ка одбрани и заштити од овог за нас релативно новог угрожавања.

Кључне речи: *капацитет, безбедност, држава, космос, одбрана, угрожавање, политика*

Увод

Чињеница је да је свако раздобље човековог развоја имало своје оружје. Тако је у палеолиту главно оружје била камена секира, у 15. веку одлучујуће су биле пушке, у Другом светском рату главну реч су водили „тигрови“ и „штуке“, а на почетку 21. века увелико се врше модификације постојећег нуклеарног, хемијског, биолошког, ласерског и другог оружја. Количина данас постојећег нуклеарног оружја процењује се, ако се његова снага претвори у снагу разорног конвенционалног експлозива тринитротолуола (TNT), на око 150 km по глави становника. То је довољно да се униште сви капацитети безбедности, односно да се свет уништи неколико пута. Међутим, и поред постојећег арсенала оружја и његове моћи разарања наставља се трка у конструкцији високо-софистицираног оружја и угрожавања ка-

¹ Овај текст је настао као део рада у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Др Миле Ракић је виши научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду.

пацитета безбедности на свим нивоима спровођењем истраживања која су све че-
шће усмерена на космос као нову димензију могућег ратовања.

Оно што се чини посебно интересантним у вези с овим истраживањима јесте чињеница да многе земље, а нарочито оне привредно и војнотехнолошки слабије развијене, нису у могућности најчешће ни да претпоставе на који начин и којим све средствима (оружјем) могу бити нападнуте, односно како из космоса може бити угрожен њихов капацитет безбедности. Систем националне безбедности представља нормативно, структурно и функционално уређену целину елемената чијом се делатношћу остварује заштита националних интереса Републике Србије.³ Такође, *под капацитетом безбедности државе подразумевамо сталан процес преуређења (прилагођавања) политичке, привредне, друштвене, културне, безбедносне и друге, за савремени развој државе важне односе у држави, између држава, региона и на глобалном нивоу који имају за циљ тежњу, убрзање и остваривање настанка стања стабилне безбедности и његово трајно одржање.*

У смислу каквог-таквог утицаја (контроле) на развој космичког оружја 12. 12. 1963. године потписан је Споразум за космос. Он је морао бити потписан због до тада невиђених улагања у научна истраживања за развој космичког оружја у САД и СССР-у, а недуго затим у Кини и Индији и схватања могућности његовог огромног деструктивног учинка. Почетком 21. века по питању освајања космичког простора води се прави, пре свега психолошко-пропагандни рат према државама које су се касније укључиле у освајање космичког простора, а нарочито за војне потребе. Осим тога, 4. 10. 1957. године у тадашњем СССР-у лансиран је „Спутњик“ који је већ тада изазвао политичке, војне и техничке преокрете (захлађење) у односима САД и СССР-а. Може се закључити да тада и почиње интензивна „трка у наоружавању“ између ове две државе, која, без обзира на многобројне споразуме о демилитаризацији космоса, још увек траје без изгледа да ће се у догледно време зауставити – напротив.

Међутим, са аспекта угрожавања безбедности малих држава, ако би то било учињено из космичког простора, егзистира објективна проблематика заштите и доказивања тих облика угрожавања, односно „кривичних“ дела. Дакле, чињеница је да мале земље у које спада и Република Србија, без обзира на савремено изграђен и уређен систем националне безбедности, немају адекватно изграђену, па према томе и веома ефикасну одбрану и заштиту од угрожавања из космоса. Такође, чињеница је да ни војно најјаче државе за сада немају стопроцентну моћ заштите од ове врсте угрожавања. Осим тога, због отежаног доказивања примене и ефеката дејства овог оружја у извесном смислу и није увек могуће одредити њихове борбене карактеристике, пре свега због отежаног доказивања примене тих средстава и испољавања њихових штетних дејстава и у том смислу намере њихове употребе.

Такође, чињеница је да ова дела због своје комплексне природе и структуре, али и са становишта правне теорије веома тешко децидно разврстати (неретко и доказати), односно егзактно одредити којој групи кривичних дела припадају. Чињеница је, такође, да још увек не постоји адекватна (задовољавајућа) правна инкриминисаност (уређеност) ове проблематике и међу технолошки и војно најјачим државама света. Нарочито је индикативно да мале државе у области развоја космич-

³ „Стратегија националне безбедности Републике Србије“, 2009. година, 4100309.042.doc/2.

ког оружја и правног уређења његове примене и коришћења чак и не партиципирају ни по ком основу. Развијене државе своје намере и достигнућа у сфери коришћења космичког простора и космичког оружја настоје одржати у најстрожој тајности упркос потписивању разних договора, споразума, конвенција итд. У том смислу, прибегава се и разним лукавствима и својеврсном надмудривању уз примену манипулација путем масмедија, нарочито према слабије развијеним државама. Са истим намерама и мотивима често се увеличавају сопствени научни доприноси у изучавању и експлоатацији космоса итд., али се често настоје омаловажити сва сазнања и достигнућа по истим питањима у другим државама.

Због последица примене космичког оружја и могуће међународне осуде његове примене од стране оружаних снага неке државе која развија космичко оружје, данас се истраживањем и развојем тог оружја све мање бави војска, а ти послови се све чешће препуштају цивилним институцијама које раде за потребе оружаних снага.

Ово директно имплицира на проблем доказивања кривца настанка евентуалне штете од употребе космичког оружја. Дакле, са кривичног и криминалистичког аспекта настају многобројни и веома озбиљни проблеми у смислу могућности доказивања примене ове врсте оружја и инкриминисања починиоца који је угрозио безбедност неке државе коришћењем космичког простора и космичког оружја.

О космичком простору

Војно развијене државе настоје да учине значајан корак испред супротне стране у смислу развоја свог наоружања. У том смислу, војни стручњаци и научници су своје интересовање усмерили ка могућности коришћења космоса, па чак и других небеских тела. Ово проширивање у космички простор могуће је из више разлога, међу које се могу уврстити: објективна развијеност науке, како оне која изучава космос, тако и оне која се бави развојем технологије, достигнућа у развоју технологије, задовољавајуће стање извора финансирања тих пројеката, потребе војне стратегије за развојем космичког оружја, могућност издавања у закуп војних летелица за цивилне потребе, развој космичког оружја објективно покреће развој војне индустрије (модерног наоружања) итд.

Чињеница је да проналазак и употреба новог оружја доводи до релативно брзог застаривања, па и примене „старијег“ оружја. Разлика у квалитету савременог – космичког оружја заиста је огромна и готово да је немогуће правити поређење са „старим“ оружјем. Међутим, војна техника данас има огроман утицај на ратовање. Утицај технике на ратовање најбоље се може сагледати поређењем величине ратишта кроз историју. Тако је познато да се 50.000 Картагињана сукобило са 86.000 Римљана у познатој бици код Кане на простору пет пута шест километара. Данас би се рат водио на немерљивим просторствима не само на земљи већ у ваздушном простору, а зна се да се већ одавно користи безваздушни простор за стационарање војних сателита, као и друге цивилне и војне опреме.

У почетку се ваздушним простором сматрао збир атмосфере и космичког пространства дубине десет пречника Земље (127.756 km).⁴

⁴ Поређења ради Месец има пречник 3.473 km, Земља 12.756 km, Србија 44 km.

Данас Земљи блиски космички простор обухвата 60(45) – 900 km и његова подела је:⁵

- блиски космос обухвата 160–500 km.
- даљи космос обухвата 500–900 km, при чему нема горње границе.

С обзиром на то да данас постоје потребе за производњом различитих космичких борбених средстава, могуће их је разврстати у три групе:

а) системи вештачких сателита (за сва три вида оружаних снага) – извиђачки, шпијунски, осматрачки, навигациони, геодетски сателити, сателити за вођење електронског и противелектронског ратовања итд.;

б) стратегијско-одбрамбени системи са средствима на Земљи и у космосу, намењени за одбрану од противничких нуклеарних, а у новије време и ласерских дејстава;

с) оперативно-стратегијски одбрамбени – за уништавање циљева на Земљи и космосу у које се сврставају сателити ловци, васионски лансери, космички бомбардери.

По техничким карактеристикама могућа је подела на:

- а) вештачке сателите
- б) орбиталне станице
- с) космичке бродове са људском посадом са могућношћу самосталног навођења.

Војно-космички системи се често деле и на:

- бомбардерске (космос земља),
- ловачке (космос – космос),
- комбиноване.

Несумњиво је да ће даљи развој и коришћење космоса у војне, као и цивилне сврхе, допринети настанку нових подела. У том смислу већ се може разматрати како треба квалификовати, анализирати и поделити технику која ће се користити или се већ користи на другим небеским телима, те како поделити удаљеност и значај тих небеских тела с обзиром на могућност њиховог коришћења, поготово што се већ увелико најављује и скорашњи лет човека до других планета итд.

Увелико се размишља о будућем коришћењу нуклеарне енергија као погонског горива космичких летелица, а нарочито оних са људском посадом. Међутим, највећи проблем за сада представља непостојање стопроцентно успешног начина хлађења тих минијатурних реактора у космосу, а у извесном смислу и њихова адекватна заштита од нпр. судара са тзв. космичким отпадом.

Сам развој свемирског оружја убудуће ће бити усмерен на изградњу:

- оружја усмерене енергије (моћни ласери и слично) и
- оружја кинетичке енергије (ракете које не уништавају експлозивним пуњењем, већ ударима великом брзином).

Проблематичност истраживања у области космоса

С обзиром на комплексност проблематике која се односи на коришћење космоса, може се закључити да је, посматрано са безбедносног аспекта, ова проблематика недовољно изучавана. Осим тога, објективно малобројни постојећи законски

⁵ Још увек не постоји званично призната (усвојена) класификација Земљи блиског ваздушног и космичког простора. Свака држава према својим потребама класификује овај простор. Највећи проблем је дефинисање горње границе ваздушног простора, а самим тим и дефинисање права у космичком простору који је, по међународним прописима, формално слободан, док очигледно влада право јачег.

прописи, споразуми и уговори који се односе на ову проблематику, а најчешће су донети и усвојени међу војно најјачим државама, недовољни су, али и непрецизни. Овакво стање (не)уређености ове области недвосмислено имплицира низ других проблема који се веома споро решавају упркос постојању реалне потреба за њиховим регулисањем и то у што краћем року. Осим тога, сама воља за уређењем ове области за сада се углавном креће најчешће само у граници прокламованог.

У прилог томе може се изнети нпр. став администрације бившег председника Џорџа Буша која ваздушни простор око Земље, али и део космичког простора, сматра још једним ратиштем, упоредо са ваздушним простором, копном и морем. Приближно исти садржај имала је и космичка доктрина председника Била Клинтона. Већи део тадашњих теза укључен је у документ под називом „Национална космичка политика“ коју је Буш потписао за време свога председничког мандата. Међутим, посебну забринутост изазива чињеница да су управо актуелне америчке власти почеле безобзирно да „газе“ међународне законе, Повељу УН и да игноришу светско јавно мњење. Ова безобзирност свакако није јединствени случај и несумњиво је да ће се дешавати и убудуће. У том смислу пример кршења међународног права представља и агресија на СРЈ, признавање независности Косова и Метохије, рат у Ираку, Авганистану, Сирији,... итд., што се најчешће објашњава „бригом“ о обезбеђењу националних интереса САД и неопходношћу успостављања глобалне демократије. Ако се ове идеје (аспирације) САД и НАТО-а пренесу на космички простор јасно је да Вашингтон има намеру да суверено влада у космосу, те да у будућности може било кога прогласити својим непријатељем, па и Русију, Северну Кореју, Кину и друге, што би сасвим сигурно довело до отпочињања рата у „новом амбијенту“ – космичком простору. У том контексту не сме се пренебрегнути ни чињеница да су САД биле једина земља која је 2005. године гласала у УН против резолуције о закључивању Уговора о ограничењу наоружања у космосу. Америка је једнострано раскинула Уговор о противракетној одбрани из 1972. године и одбила да учествује у раду на доношењу правних норми немилитаризације космоса.

Свакако се, убудуће, морају имати у виду и планови Владе САД која настоји да створи сопствени глобални систем противракетне одбране са многобројним војним елементима који ће бити добрим делом базирани у космосу. У суштини, проблем је у чињеници што су сви ови планови бременити новом трком у наоружању опасном по светски мир и будућност човечанства.

Свакако, томе треба додати и чињеницу да Русија, као једна од војно најјачих држава, своју одбрану заснива на могућем угрожавању из космоса, што само доприноси нагомилавању космичког оружја.

О зачецима споразумевања о коришћењу космичког простора између САД и тадашњег СССР-а, може се рећи да су везани за 1. 12. 1959. године, када је дошло до потписивања споразума о Антарктику и којим се искључује свако његово коришћење у војне сврхе. Међутим, потребно је нагласити да је овај споразум указао на чињеницу да две силе могу потписати споразум и уступити одређене концесије само када то њима иде директно у корист, односно када такав споразум одговара њиховој националној безбедности. Ово стање у вези потписивања споразума задржало се све до наших дана, односно и даље две суперсиле гледају интересе само своје националне безбедности. Најчешће се потписују споразуми о забрани или

ограничењу коришћења неког већ застарелог и превазиђеног оружја и система, тако да се и у том смислу може говорити о својеврсном „стратешком надмудривању“. Међутим, чињеница је да све ово опет неминовно доводи до конструкције и примене новог оружја и нових свемирских летелица.

До сада је усвојен релативно велики број прописа, правила, потписаних договора итд. у вези с коришћењем космоса. Ради се о прописима уопштеног значења чија се могућност примене у одређеним ситуацијама доводи у питање. Такође, ови прописи готово да се и не односе на друге државе, јер се сматра да те друге државе немају никакву могућност приступа коришћењу космоса. Међутим, сасвим је очигледно да космос може да се користи и од других држава које нпр. и не морају имати развијену космичку индустрију или технологију, а путем изнајмљивања или куповином различитих услуга од развијених држава. То је нарочито интересантно с обзиром на то да и приватне компаније могу учествовати у финансирању или коришћењу свемирских летелица.

Од потписаних споразума свакако је од значајног споменути московски споразум од 5. 8. 1963. године, којим је даље регулисан однос наоружања две суперсиле.⁶ Иако је овај споразум оцењен као изузетно важан, нису га потписале Француска, Кина и Индија које су се појавиле као нове нуклеарне силе и које су у то време већ увелико радиле на развоју свог космичког пројекта.

Овај споразум оцењен је као веома важан због чињенице да је, захваљујући његовом садржају и самој чињеници да су га прихватиле две најмоћније силе света, донета Резолуција комисије Уједињених нација о демилитаризацији космоса 17. 10. 1963. године. На тај начин ОУН је позвала све земље да се у орбити Земље или на суседним планетама не инсталира оружје за масовно уништавање.

Поред ових споразума и Резолуције ОУН донета је декларација о регулисању делатности држава (13. 12. 1963) у истраживању и коришћењу васионе. Такође је 10. 10. 1967. године ступио на снагу компромисни споразум између СССР-а и САД о основним начелима за регулисање делатности држава у истраживању и експлоатацији васионе укључујући и Месец, као и друга небеска тела, а који изричито забрањује присвајање националног суверенитета и постављање оруђа за масовно уништавање у космосу и на небеским телима.

Дакле, намера и значај ових прописа састоји се и огледа у чињеници да се забрањује свака даља градња војних постројења и извођење војних вежби на небеским телима. Међутим, за ове потребе допуштено је ангажовање цивилних лица, а нарочито је интересантно и војних лица без ограничења, што очигледно представља својеврстан парадокс. Ипак, овај споразум је значајан и због допуштања права контроле потписника у погледу постројења и уређаја на небеским телима, али не и вештачких сателита или објеката на Земљи.

До данас је потписан релативно велики број споразума и договора који се, у суштини, односе на ближе регулисање неких већ усвојених закона, ставова итд. Али,

⁶ Већина нација је 1967. године у Уједињеним нацијама потписала Споразум о мирољубивом коришћењу космоса. Његов члан 4. јасно гласи: „Државе чланице споразума обавезују се да не лансирају у орбиту око Земље ниједан предмет који би носио нуклеарно оружје нити који други тип оружја за масовно разарање, да не инсталирају таква оружја на небеским телима и да ни на који други начин ова оружја не унесе у ванатмосферски простор“. Дакле, споразум је дозволио вршење подземних нуклеарних проба, али је забранио њихово извођење у ваздушном простору, води и свемиру.

чињеница је да и поред постојања релативно великог броја ових споразума и даље су присутни њихови квалитативни и квантитативни недостаци. Тако је, на пример, према споразуму из 1967. у свемиру забрањена употреба оружја за масовно уништење, али не и уништавање сателита. Тако је Кина, у јануару 2007, изненадила свет када је испалила балистичку ракету на један од старих метеоролошких сателита.

Очигледан је и недостатак међународно-правне дефиниције појмова „за нератне“ и „за војне“ потребе. То има за последицу непрецизно регулисање већег броја радњи које земље предузимају у космосу. Свака радња може се тако тумачити на два различита начина, што има за последицу немогућност осуде неке предузете радње у космосу од стране било које државе. Свака предузета радња може бити квалификована као радња која се односи или предузима ради јачања одбране, односно потребе остваривања савременог развоја целокупне националне безбедности. То значи да сваки потез „друге стране“ може бити окарактерисан као офанзивна и илегална радња и обрнуто.

Дакле, са великим степеном поузданости може се закључити да до наших дана и поред релативно великог броја усвојених прописа и споразума они нису у могућности да спрече, па чак ни да ограниче (успоре) развој трке у наоружавању у свемиру.⁷ Према западним саопштењима, бивши СССР је у периоду 1978–1983. лансирао 450 сателита за војне потребе, а САД у истом периоду само 80, у шта реално мало ко може поверовати. Данас број свих лансираних сателита и других објеката прелази петнаестак хиљада.⁸

Тако је 1962. године званично први пут одбијен предлог резолуције СССР-а у Уједињеним нацијама, а која се односила на потребу забране лансирања шпијунских сателита у свемир. Напротив, развој космичког наоружања и технике од тада је често ишао управо у правцу развоја шпијунских сателита, који су од стране САД сматрани као незаменљива дефанзивна средства, што је са аспекта националне безбедности, као и глобалне безбедности, имало негативне импликације. Потписивањем споразума САПТ-1 прећутно је омогућена употреба „националних техничких средстава“ за одбрану, чиме су шпијунски сателити добили легитимност употребе.

Сва дотадашња надања да ће доћи до пацификације космоса показала су се само као пуне жеље. Осим две суперсиле и других, пре свега економски јаким држава, у космос су своје сателите лансирале и земље као Јужна Кореја и Казахстан. Осим тога, руски и амерички званичници међусобно се окривљују за недавни судар сателита. Нико тачно не зна колика је количина свемирског отпада настала сударом и колико су велики остаци сателита. Једино се зна да отпад кружи на висини између 500 и 1.300 километара. И најмањи део тог отпада може да угрози летелицу од лаких легура која се креће великом брзином.

Претпоставља се да се данас у космосу налази око 20 хиљада остатака – „свемирског отпада“ који је настао, пре свега, из претходних летова разних летелица, а чији су остаци видљиви (могу се пратити) савременим радарима. Међутим, колики је стварни број и оних мањих (радарима невидљивих) остатака може се само нага-

⁷ Сматра се да је у периоду до средине 1983. год. лансирано је око 2.000 војних сателита, од којих је око 75 % свих летелица упућених са копна.

⁸ Детаљније Вуковић, П.: *Рат звезда*, ТРПЗ; „ДУНАВ“ – Земун, 1986, стр. 71–82, и Кларк, Р.: *Шпијунски гледају с неба*, БИГЗ, Београд, 1972, стр. 60–61.

ђати.⁹ Чињеница је да и поред релативно брзог нагомилавања свемирског отпада не постоји јединствено прихваћено одређење његовог појма. У најширем смислу, под свемирским отпадом подразумевамо око 1.900 тона разног материјала који је до сада избачен у безваздушни простор око Земље. Овај отпад чини око 1.500 објеката чија је маса изнад 100 kg, различити делови (комадићи) димензије од 1 до 10 cm и којих има, сматра се, око пола милиона, а мањих делића од 1 cm око 10 милиона. У вези с космичким отпадом најчешће се помињу два проблема: проблем отпада који након лансирања остаје у безваздушном простору око земље и отпад који се враћа на Земљу. Стручњаци за свемирски отпад састаће се у првој половини 2009. године у Бечу како би размотрили најбоље начине да се спрече будући судари у космосу, а о истој теми разговарало се у марту 2009. на петој Европској конференцији о свемирском отпаду. „Потребна нам је већа прецизност у свемиру. Садашње мерење свемирског отпада није довољно тачно“ (Кауфелер). Ова чињеница говори о још једној опасности по безбедност, која, уз све то ни правно није у потпуности регулисана, из најмање неколико разлога:

- опасност по нове летове и летелице.
- већина тих остатака (отпада), привучена гравитацијом, пада на Земљу,
- проблематичност (немогућност) уклањања тих остатака у свемиру,
- могућност манипулисања отпадом.

Постојећа проблематика

Опасност по нове летелице од остатака претходних летелица је велика, односно ова вероватноћа се повећава пропорционално са сваким новим летом. Оно што свакако буди сумњу представљају сазнања о могућем постојању намера и могућности да ти остаци, односно делови који остају да лебде у космосу за одређени временски период или за стално, на одређеним висинама могу бити и намерно остављени. У суштини, доказивање оваквих намера је веома тешко доказиво, али нема сумње да се и о таквим могућностима (намерама) може говорити с обзиром на међусобне односе међу државама које су „освојиле“ свемирска просторства и међу којима се води прави рат за остваривање престижа присуства у космосу, било у војне или друге сврхе. У таквим случајевима тешко је и замислити какве би последице настале по посаду неке од свемирских летелица које се крећу на орбити брзином и до десетак хиљада километара на сат, при удару у неки заостали елеменат тежине неколико грама. При томе треба узети у обзир и чињеницу да дебљи на заштитног дела летелице (оплате) најчешће износи свега неколико милиметара.

⁹ У суштини, проблем свемирског отпада настаје због тога што се он креће брзином неколико пута већом од брзине испалењеног метка, а често је тако мали да се не може регистровати радаром. Научници кажу да свемирски отпад може да буде опаснији од метеорита. Неки од делегата у Бечу изнели су мишљење да је и шатл Колумбија можда био оштећен свемирским отпадима. Једна од идеја о којима се расправља јесте да се они сателити који око Земље круже изнад екватора, преместе у другу, такозвану „гробну орбиту,“ где не би представљали велику опасност. За сада су препрека томе високи трошкови таквих операција. Према другом предлогу, све неутрошено гориво избацивало би се одмах по завршеном лансирању, како би се смањила опасност од експлозије при могућем судару у свемиру.

Одавно је познато да Земља има своју гравитациону силу и да многа тела, а нарочито вештачка, која се налазе у близини или на ивици гравитационог утицаја буду привучена том гравитационом силом. Оно што обесхрабрује представља сазнање да се и та природна појава може релативно лако, уз мале прорачуне, искористити за угрожавање безбедности неке државе – мете. Ова активност може се извести као претходно дејство против друге државе. Који облици угрожавања ће при томе бити примењени зависи од маштовитости онога ко ову радњу врши и са каквом намером. Битно је да се овом облику ратовања мање државе, објективно речено, не могу супротставити, а многе од њих нису чак ни у могућности да региструју (открију) примену овог облика ратовања на својој територији из више разлога. Наиме, те државе нису у могућности да предузму чак ни мере из области безбедносне превентиве¹⁰ у смислу заштите од евентуалних криминалних или намерних војних (ратних) дела насталих деловањем из космоса. Најважнији међу тим разлозима јесте непоседовање високософистициране технологије и опреме за откривање таквих облика дејстава која је изузетно скупа¹¹. У крајњем случају, под претпоставком да дође до откривања тих облика дејства из космоса, тешко је класичним методама доказати ко стоји иза примене тог облика ратовања,¹² а тешко би било могуће и евентуално осудити војно најјаче државе од стране малих и неразвијених држава. Тако је, пре свега, правно (дејуре и дефакто) тешко доказати или забранити да неку земљу шпијунира друга земља преко сателита. Ако се таква активност евентуално и открије, намеће се питање шта се у суштини може учинити у смислу физичке и правне заштите као противмера?¹³ Један од озбиљних проблема у овом случају могла би да представља могућност складиштења радиоактивног отпада у свемиру. Данас ниједна од мањих земаља не може децидно тврдити да се ово депоновање не ради, иако постоје договори о забрани коришћења космоса за ове намене, али постојање многих других досадашњих споразума и договора није се испоштовало. Осим тога, нуклеарни отпад или неки други материјал одређених количина и карактеристика може се прорачунски дисперзовати на одређени простор Земље. При томе, уз узимање свих релевантних параметара површина Земље захваћена (контаминирана) дисперзованим материјалом може бити свега неколико десетина квадратних километара. Дејство тог дисперзованог материјала може бити накнадно па је готово и немогуће довести га у везу са космичким летелицама.

Једина нада да примене овог облика ратовања неће бити је свест о опасности његове примене и чињеница да је веома скупа, а с обзиром на стање светске привреде данас и за привредно најразвијеније државе је прескупа.

¹⁰ „Безбедносну превентиву бисмо могли означити као део безбедности која има за циљ теоријско и емпиријско проналажење, проучавање и усавршавање мера безбедности, средстава, метода и поступака ради спречавања угрожавања безбедности у најширем смислу те речи“. Ракић Миле: *Безбедносна превентива*, ИПС, Београд, 2006. год. стр. 31.

¹¹ Свакодневно у Земљиној орбити се налази разна космичка опрема, војна и цивилна, у вредности више стотина милијарди долара. Већина ове опреме је за потребе војске, што само указује на намеру да ће се ова опрема и у будуће користити не само за цивилне потребе и програме.

¹² У том смислу индикативна је чињеница о заустављању пројекта „ОРИОН“ због кршења договора о забрани ширења оружја у свемиру, а чији би задатак био да суперјаким ласером уништава отпад у свемиру.

¹³ Многи теоретичари заступају став да је недавни судар у космосу између руског и сателита САД изазван намерно (навођењем) како би се онемогућио наставак шпијунирања из космоса.

Уклањање свемирског отпада представљало би данас веома скуп процес. С обзиром на квантитет тог отпада изгледа да преовлађује мишљење да он још увек не представља значајну опасност по будућа истраживања, односно по будуће космичке летелице које ће бити лансиране са задатком истраживања космоса. Такође, може се говорити и о правној нерегулисаности ове области, али и о настојању избегавања обавеза да се „почисти свој отпад“. Тако се широкој јавности могу потурати лажне информације у смислу како „супротна“ страна користи прљаву технологију која угрожава и живот на земљи, а што је објективно за многе неразвијене државе немогуће проверити. Такође, овакве лажне информације могу се применити као облик психолошког ратовања, јер се противничка страна настоји означити као главни кривац за гомилање отпада у космосу. То је нарочито интересантно када и друге државе почињу да се интересују или самостално користе космос за своје потребе.¹⁴ У том смислу могуће је и „кажњавање“ тих земаља наметањем економских санкција, али и других облика притисака.

Уклањати постојећи отпад у космосу данас се чини немогућим подухватом из више разлога, а један од њих је већ наведен – скуп процес и за привредно најразвијеније државе. Међутим, чињеница је да се космичке летелице данас најчешће постављају (геостационарају) крећу на „тајним“ висинама или путањама, осим ако није реч о нпр. телекомуникационим, навигационим, метеоролошким и сл. сателитима који се користе у цивилне сврхе. Због тога је релативно тешко открити и отпад који је настао од њих. Дакле, може се говорити о својеврсном шпијунирању у космосу. Један од начина откривања противничког сателита био би откривање његовог отпада. Због тога није ретко да многи сателити мењају своје путање, висину и брзину кретања. Осим тога, анализом отпада може се доћи и до одређених сазнања о технологији израде свемирске летелице и на тај начин евентуално открити ко је направио и лансирао.¹⁵ Дакле, отпад од летелице коју „супротна“ страна користи може постати значајан извор података. Због тога се неретко и сам отпад камуфлира и тешко проналази.

Према томе, сва досадашња дешавања по питању коришћења космоса најразвијеније државе су добро испланирале и ништа се није препуштало случају. На самом почетку проширивања „интереса“ на космос, САД су основале тзв. космичке јединице – војне формације (1960. год.), организоване и оспособљене за пружање услуга васионских система. Упоредо са изработом војних смерница и са одобравањем огромних финансијских средстава, основани су и командни органи за вођење ратова у космосу и из космоса, а коначно, 1. 09. 1982. године, основана је „Врховна команда за операције у васиони“ у Колорадо Спрингсу (САД). Након тога САД су основале и „Сједињени центар за свемирске операције“ који служи као штаб васионске врховне команде.

Према томе, може се закључити да је досадашњи развој космичке технике био у надлежности оружаних снага неке војне суперсиле, што представља својеврстан проблем за било какво „мешање са стране“, односно било какву контролу или утицај на развој војне космичке индустрије.

¹⁴ НР Кина је свој први сателит лансирала 26. 11. 1975. године. Затим су своје сателите лансирале и друге развијене земље, а недавно и Северна Кореја. У том смислу је индикативна чињеница да је и бивша ЈНА размишљала о развоју сопствених војних сателита са задатком осматрања простора, тј. туђих сателита изнад простора СФРЈ.

¹⁵ При лансирању свемирских бродова готово по правилу долази до одвајања (отпадања) одређених делова (тзв. бустер ракета) који остају у или изван Земљиног ваздушног простора.

Данас је већ сасвим јасно да се коришћењем космоса могу остварити, али и да се остварују, циљеви специјалног рата, чија се карактеристика данас огледа у намерама да:

- непријатељ не сме да препозна да је нападнут, већ се користе прикривена средства чији ефекти се најчешће препознају (идентификују) као природне појаве (болести, елементарне непогоде...),

- нападу буде изложено целокупно становништво непријатеља, а могућа су и селективна дејства само на одређене (циљане) групе,

- један од циљева примене космичких борбених средстава могао би бити да непријатељ губи нпр. репродуктивну способност и полако нестаје, или се може деловати на менталну матрицу човека, односно становништва (ХАРП програм) ради њене потпуне измене и сл.,

- измени се мисаони процес становништва, не само непријатељски настројеног, већ и сопственог становништва ради спречавања отпора и стварања послушника итд.

Уобичајено је да државна политика мора имати одлучујућу улогу у развоју и контроли над сопственим оружаним снагама, што се у извесном смислу може схватити као ограничавајући фактор за злоупотребу космоса и криминалне радње усмерене ка Земљи. Но, сасвим друга је визија ако се анализирају дешавања у тоталитарним режимима и у условима да се војска не повинује одлукама политичара. Било какав акцидент, па чак да се деси и кривично дело у коришћењу космоса, класични субјекти безбедности, односно истражни органи (полиција, криминалисти, истражне судије) не могу обављати свој посао. Истине ради, могу да се истражују само догађаји који су се десили на Земљи (последике) и то најчешће раде припадници војске чији налази обично нису доступни другим субјектима заинтересованим за ову проблематику.

Аспекти безбедносне проблематике

У извесној мери већ је истакнут део проблематике који се односи на могућност угрожавања капацитета безбедности државе, односно злоупотребе космоса. Међутим, приоритетна је потреба и обавеза да се све злоупотребе космоса спречавају, а такође открију и умање последице уколико до њих дође. Чињеница је да се за потребе коришћења космоса користи високософистицирана технологија која је изузетно скупа. Познато је да је за слање 1 кг војног или научног материјала у космос потребна сума од око 20.000 америчких долара. Предвиђа се да ће викенд на Месецу по садашњем курсу износити око 20 милијарди долара. Коришћење ове технологије и космоса, за сада се одвија стриктно под контролом оружаних снага и политичког руководства земаља које у свом безбедносном капацитету развијају и космичко оружје. Ово је потребно из више разлога, а један од њих је и чињеница да космонаути нпр. за 24 сата боравка у Космосу буду озрачени дозом која је еквивалентна шестомесечном зрачењу на Земљи. Такође, с обзиром на слабљење имунитета у Космосу поједине (баналне) болести на Земљи могу бити смртоносне у космичком простору. Међутим, то је значајна информација са аспекта могућности угрожавања капацитета безбедности државе, јер се најчешће ради о потребама експериментисања и изучавања космоса и космичке технологије у космичком (безваздушном) простору за различите, најчешће војне сврхе и са различитим циљевима. Свака злоупотреба или акцидент који се евентуално догоди у сфери високософистициране технологије аутомат-

ски се повезује са политичким руководством неке земље. То као последицу може имати импликацију за изградњу безбедносног капацитета држава и међудржавне односе.

Чињеница је да коришћење космоса ни на почетку 21. века није у задовољавајућој мери правно регулисано, што такође представља податак због којег може бити угрожен капацитет безбедности било које државе на Земљи, али и даљег развоја космичког оружја и угрожавања из космоса.

Последице настале употребом космичке технологије се веома тешко разликују од употребе друге врсте оружја и тешко се идентификују, јер најчешће не постоје обучени субјекти безбедности (у теоријском, али и практичном смислу) за истраживање евентуалних кривичних дела насталих коришћењем космичке технологије. У Републици Србији, као уосталом и многим другим мањим државама, сви подаци и анализе у вези с овом проблематиком добијају се и врше (предузимају) на основу података добијених од војнотехнолошких најразвијенијих држава, што оне могу злоупотребити из различитих, само њима познатих разлога.

Ако се и установи неко кривично дело, тешко га је доказати и због недостатка техничких и других средстава која су потребна за спровођење одређених истражних радњи, а на првом месту таква средства су веома скупа (радари великог домета, радио-релејни уређаји за праћење, савремена астрономска опрема итд.).

Међутим, до сазнања да је до „злупотребе космоса“, односно дејства из космоса дошло може се доћи на различите начине, ако су јасно испољени ефекти тог дејства и нпр. откривени делови коришћених свемирских летелица чије је порекло познато итд. Оно што такође представља својеврсну проблематику по капацитете безбедности малих држава јесте немогућност прецизног сврставања таквог дела у одређену групу, односно проблем егзактног одређења којој кривичној области припадају ова извршена дејства (угрожавања). Нејасан је и одговор на питање ко у држави треба да се бави овом проблематиком приоритетно, односно да ли откривање ових дејстава треба да врше нпр. припадници полиције или војске, припадници служби за деловање у ванредним ситуацијама, а познато је да оне нису ни обучене и опремљене за такве ситуације?

Ипак, с обзиром на могућност утицаја и манифестних догађаја, па и места испољавања дејства и настанка последица, реално би било разматрати ова дејства и настале последице из ове групе са аспекта кривичних дела против имовине; кривична дела против безбедности рачунарских података; кривична дела против здравља људи и човекове средине; кривична дела против безбедности саобраћаја; кривична дела против правосуђа; са аспекта међународног права; кривична дела са аспекта угрожавања животне средине итд. Такође, могу се посматрати и са аспекта безбедности (угрожавања) ваздушног саобраћаја. Безбедност ваздушног саобраћаја, као стање, представља његову заштићеност од могућих опасности и угрожавања,¹⁶ али и са аспекта међународног ратног и хуманитарног права.

Чини се најпримереније да се последице дејстава која настају коришћењем космоса и космичке технологије и, са тог аспекта угрожавања капацитета безбедности државе, посматрају са аспекта кривичних дела против опште сигурности људи и имовине и међународног ратног и хуманитарног права.

¹⁶ Ракић, М., Остојић, М.: *Управљање ваздушним простором као фактор безбедности*, Бели анђео, Шабац, 2003, стр. 31.

Кривичним законом из ове области штити се општа безбедност људи и њихове имовине, и то безбедност индивидуално неодређеног броја људи и имовине без обзира на врсту, власништво и обим. Оваква заштита представља својеврстан одговор техничко-технолошком развоју који је донео и потребу и реализацију коришћења и космоса у различите сврхе и са различитим циљевима и могућностима. Самим тим, дошло је до настанка, бар до сада, истина спорадичних несрећа које могу попримити атрибут кривичних дела са релативно малим последицама по општу сигурност људи и материјалних добара. Међутим, „извршењем ових кривичних дела изазива се општа опасност за живот и тело људи односно имовину већег обима“.¹⁷ „Општа опасност као последица опште опасне делатности састоји се у угрожавању живота или тела индивидуално неодређеног круга лица или појединог, али индивидуално неодређеног круга лица или пак, индивидуално одређеног већег броја лица, односно у изазивању опасности за индивидуално неодређену ствар или ствари које представљају имовину већег обима. Такво угрожавање има карактер опште опасности јер угрожава сигурност сваког лица, односно сваке ствари која се нађе у зони дејства проузроковане опасности“.¹⁸ Очигледно је да кривично право изнету проблематику не регулише и не обухвата у потпуности с обзиром на квалитет и квантитет проблематике која може настати у овој области.

Али, чини се да ништа боља ситуација није ни када се ова проблематика посматра са аспекта разјашњавања и доказивања последица испољеног дејства, односно спровођењем мера РХБ заштите или чак криминалистичких метода. Могу се применити методе РХБ извиђања, али је свакако значајна и примена криминалистичких метода обраде која се спроводи за разјашњавање различитих кривичних дела, што значи да се може приступити криминалистичкој обради као у случају угрожавања животне средине, у случају ваздушних удеса и катастрофа итд. Чини се да је неопходно, поред осталог, поступити по процедури која подразумева утврђивање времена и настанка последица, да ли је пронађен део летелице или материјала који може повезати настало (кривично) дело са космичким летелицама, идентификовати врсту и тип летелице и земљу порекла, која је евентуална садржина (врста) пронађеног терета или материјал од којег је израђена летелица (да ли се ради о радиоактивном материјалу или бојним отровима или биолошким агенсима нпр.), могућност упоређивања пронађеног материјала са средствима из војног арсенала који се производи у некој држави, ко је финансирао производњу, односно логистику пронађене летелице или њених остатака или пронађеног штетног товара итд.

Дакле, када се говори о проблематици испољавања дејстава из космоса и насталој штети, тј. угрожавању капацитета безбедности државе и њеној заштити, може се закључити да је разјашњавање кривичних дела или дела могуће, али веома ограничено са применом само војне методологије, а најчешће средстава. Тачније речено, неопходно би било применити криминалистичке методе и тактику бар у ограниченом обиму. Ако се томе дода и намера војног прикривања дејстава из космоса, недовољна правна регулисаност, непостојање посебно обученог кадра, од-

¹⁷ Јовановић, Љ., Ђурић, В., Јовашевић, Д.: *Кривично право, посебни део*, треће измењено и допуњено издање, Службени Гласник, Београд, 2004. стр. 299.

¹⁸ *Ibidem*, стр. 300.

носно субјеката безбедности, високософистициране технологије за откривање ових дела везаних за коришћење космоса итд., објективно су мале шансе да се ова врста дејстава озбиљније узме у разматрање, па чак и докаже, а евентуални починиоци буду откривени. То директно имплицира могућност угрожавања капацитета безбедности државе различитим космичким средствима на релативно дуг период, односно све до момента њиховог откривања и предузимања неопходне заштите у најширем смислу.

Закључак

Сведоци смо да се данас космос увелико користи за различите потребе и са различитим намерама, а његово истраживање у будућности биће све интензивније. Такође, све више је „акцидената“ (случајних или намерних) у процесу његовог коришћења. Космос данас могу користити само привредно и војно најразвијеније државе света, иако се као нови корисници космоса све чешће јављају и друге привредно слабије развијене државе. Са многим истраживањима која се врше у космосу до данас није упознато много земаља, јер се она најчешће одвијају у строгој тајности. О сврси и садржају ових истраживања најчешће се може само претпостављати. Осим тога, чињеница је да за сада не постоји законска регулисаност којом су државе кориснице космоса дужне давати било какве извештаје другим државама о својим истраживањима у космосу. Свакако највећи проблем представља чињеница да ни почетком 21. века није могуће извршити потпуну заштиту од евентуалних војних дејстава из космоса, а такође и у стопроцентној мери заштитити се од намерног (војног) угрожавања из космоса или евентуалних акцидената у космосу. То је нарочито индикативно када се ради о слабије привредно развијеним државама. Међутим, није занемарљива ни чињеница да нпр. Канада није могла да избегне и да се заштити од пада вештачке летелице на своју територију која је садржала и радиоактивни материјал. Откривање и доказивање војних дејстава или акцидената услед примене космичког оружја и насталих последица је веома ограничена из више разлога, од којих су два доминантна: непостојање субјеката (органа) безбедности задуженог искључиво за истраживање ове врсте кривичних дела и непостојање адекватних средстава за истраживање ових кривичних дела. Осим тога, по питању ове проблематике готово да и не постоји сарадња међу државама. Такође, она није довољно ни правно уређена, како у оквиру националног правног система, тако ни у оквиру међународног права.

На националном нивоу, поред непостојања довољно иновативних научних знања из сфере могућности примене космичког оружја, проблем представља и недостатак домаћих прописа о ваздухопловству, којима треба јасно дефинисати надлежности и поступке свих органа и организација које су, на било који начин, укључене у ваздушни саобраћај.¹⁹

У том смислу неопходно би било предузимати радње на међудржавном плану ради заштите глобалне безбедности: регулисање ове проблематике међународним

¹⁹ Ракић, М., Остојић, М.: *Ibidem* стр. 5.

бројнијим и садржајнијим прописима; формирање међународних снага за истраживање ове врсте кривичних дела; формирање заједничких специјализованих снага на међународном нивоу за превенцију и отклањање последица кривичних дела ове врсте; интензивирање сарадње цивилних научних институција по питању коришћења космоса; увођење нових наставних програма у већ постојећим високошколским и научним установама; рад на смањењу (спречавању) коришћења космоса за војне сврхе и забрана коришћења космоса за депоновање отпадног материјала, нарочито радиоактивног, хемијског и биолошког порекла.

Дакле, највећу активност треба усмерити на квалитативно и квантитативно повећање капацитета безбедности државе, едукацију субјеката и институција одбране и заштите, односно институција и субјеката безбедности кроз стварање посебних специјализованих субјеката заштите и уопште безбедности. У том контексту потребно је да изучавање криминалистике, али и космичке технологије, астрономије, животне средине итд. буде знатно више заступљено у војним, али и цивилним школама. Поред тога, потребно је развијати и безбедносни капацитет државе кроз увођење нових садржаја, али и нових наставних предмета у наставним плановима и програмима високошколских установа, односно образовним институцијама које се, пре свега, баве проблематиком одбране и безбедности. Са аспекта квалитета безбедносног капацитета потребно је, такође, размишљати и о увођењу нових наставних предмета за истраживање и превентиву ове сада већ веома присутне проблематике која ће и у будућности сасвим поуздано све више имати утицати на националну безбедност сваке државе. У том смислу треба остваривати још тешњу сарадњу са државама које већ имају развијен систем одбране и заштите везан за космос кроз, на пример, размену студената и наставника високих школа итд. Такође, упутно би било јачати међудржавну, а нарочито војну сарадњу са државама које могу узети учешће у евентуалној одбрани неке земље у случају угрожавања из космоса, кроз разне видове и облике инструктаже припадника оружаних снага, куповине софистицираних средстава одбране намењених за ову врсту одбране и заштите и сл.

Дакле, већ сада је неопходно под савременом безбедношћу подразумевати и могућност заштите и одбране од евентуалног угрожавања из космоса. С тим у вези, савремена безбедност мора се конципирати и развијати, мада се то у почетку чинило сувишним, превише амбициозним и скупим радњама, мерама и поступцима. У том смислу свакако је неопходно још више радити на развоју и примени међународног ратног и хуманитарног права са којим морају бити упознати, пре свих, припадници оружаних снага и сви субјекти и институције безбедности.

Литература

1. Фред, А., Лохлин, Г.: *Пет доба свемира (унутар физике вечности)* Информатика, Београд, 2006.
2. Богданов, И., Богданов, Г., Јовановић Божинов М.: *Пре великог праска*, Мегатренд универзитет, Београд, 2008.
3. Бошкових, М.: *Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета*, ВШУП, Београд 1993.

4. Ћирковић, М., Зоркић, А., Спремо С.: *Последњих 14 милијарди година*, Спремо, Нови Сад, 2006.
5. Драганић, И.: *Белешке о космичком дворишту*, Београдска књига, Београд, 2008.
6. Гађиновић, Р.: *Безбедносна функција државе*, ИПС, Београд, 2012.
7. Горбовски, А.: *Свет у коме (не)живимо*, треће издање, Научна, Београд, 2007.
8. Група аутора: *Простор и време данас*, Нолит, Београд, 1987.
9. Јовановић, Љ., Ђурић, В., Јовашевић, Д.: *Кривично право, посебни део*, треће измењено и допуњено издање, Службени Гласник, Београд, 2004.
10. Јовић, Р.: *Удеси, диверзије и тероризам НХБ оружјем (средствима)*, Приредапублик, Београд, 1989, Београд 15.03.2009.
11. Југин, М.: *Космос открива тајне*, Прометеј, Нови Сад, 1988.
12. Југин, М.: *Сви смо космонаути*, Народна књига, Београд 1977.
13. Миланковић, М.: *Кроз васиону и векове*, Дерета, Београд, 2008.
14. Вуковић, П.: *Рат звезда*, ТРПЗ; „ДУНАВ“ - Земун, 1986.
15. Ракић, М., Ђорђевић, М., Јовашевић, Д.: *Демократија и животна средина*, ИПС, Београд, 2008.
16. Ракић, М., Остојић, М.: *Управљање ваздушним простором као фактор безбедности*, Бели анђео, Шабац, 2003.
17. Ракић, М.: *Безбедносна превентива*, ИПС, Београд, 2006.
18. Ридпад, Ј.: *Велики речник астрономије*, Дерета, Београд, 2007.
19. Кларк, Р.: *Шпијуни гледају с неба*, БИГЗ, Београд, 1972.
20. Шеварлић Б.: *Историја астронаутске науке*, Универзитет у Београду, Београд, 1986.
21. <http://dailycaller.com/02/19/cosmic-census-finds-crowd-of-planets-in-our-galaxy-2/2011/>
22. http://www.bushstole04.com/Martial%20Law/security_state_crimes.htm
23. http://www.dodccrp.org/files/Alberts_Complexity_Global.pdf
24. http://www.opendemocracy.net/globalization-nstitutions_government/ article_1242.jsp
25. <http://www.tampabay.com/news/politics/national/article1122870.ece>